

önem arz eden bu şema, başta hadis alanı olmak üzere İslami ilimler sahasındaki pek çok araştırmacıya örnek olmaya matuftur.

Konusu sebebiyle hadis alanına sağladığı katkının yanı sıra İslam'a dair eser telif eden oryantalistlerin yöntemleri ve yaklaşımları hakkında önemli bilgiler ihtiva eden bu kitap; özgün yaklaşımı, orijinal tasnifi, akademik üslubu ve zengin bibliyografyasıyla Türkiye'de İslami ilimler sahasında çalışan pek çok araştırmacının istifade edebileceği niteliktedir. Çünkü söz konusu bu eserde sadece oryantalist araştırmacılar tarafından geliştirilen müşterek râvi teorisinin tenkidi ile yetinilmemiş; buna ilaveten ilgili yöntemin klasik İslami paradigma içerisinden yorumlanmasının imkânı özellikle seçilen bir hadis grubu üzerinden tahlil edilerek sorgulanmıştır. Ayrıca kitapta hem oryantalistlerin hadis literatürünün herhangi bir unsuruna dair yaptıkları yorumlar hakkında hadis usûlü çerçevesinde nasıl bir açıklama yapılabileceği sorusu cevaplanmaya çalışılmış hem de klasik İslami paradigmanın imkânlarından yararlanılarak tatbik edilen isnâd-metin analizi sonucunda hadis rivayet tarihi ve râviler hakkında önemli tespitler sunulmuştur.

Oryantalistler tarafından geliştirilen bir yöntemin tenkit ve tahkik edildiği bu kitapta münferit meseleler üzerinden yapılan bir oryantalizm kritiğinden ziyade metodoloji tenkidinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte hadis tarihini ilgilendiren bir haberin içeriğini değerlendirme hususunda birbirinden farklı 'iki paradigma' arasında üzerindeki ittifak edilmiş öncüller kümesinin bulunmamasından ötürü söz konusu eserin sonuçlarının ancak kitapta kendisinden hareket edilen öncülleri benimseyenler tarafından kabul edileceği de teslim edilmelidir (s. 22). Zira müellifin belirttiği gibi "*Kitapta oryantalistlerin iddiaları bizzatıhi değerli kabul edilmemiş; aksine hadis literatürünü anlamaya katkı sağladığı ölçüde kıymetli görülmüştür.*" (s. 20). Nihayetinde oryantalist çalışmalarda öne sürülen iddiaların ve onlar tarafından geliştirilen kavramların, 'literatüre dair bir farkındalık uyandırması' cihetiyle dahi Müslüman araştırmacılar tarafından tetkik edilmeye değer olduğu bu kitap vasıtasıyla daha iyi anlaşılmaktadır.

- Berat Açı, *Klasik Türk edebiyatında alegori*, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, 216 s.

Değerlendiren: Goncağül Erdoğdu*

Türk edebiyatı araştırmalarının başladığı 19. yüzyılın ortalarından itibaren, genelde Türk edebiyatı ve özeldede klasik Türk edebiyatı, çoğunlukla siyasi söylemin malzemesi oldu ve bugün de olmaya devam ediyor. Çeşitli siyasi akımların tesiriyle bazı "araştırmacı"lar bu edebiyatı eskimiş, köhnemiş addetti ve bu edebiyatın gerçekte ne olduğunu anlamaya çalışmadan, hatta bunu anlayabilecek donanıma bile sahip olmayarak toptan reddetti. Bu toptan reddediş ve karalama faaliyetinin İslam dini ve Osmanlı Devleti karşıtı söylemleri, diğer tarafın da tepkici bir tavır almasına ve reddiyecilerin tam tersi yönde bir başka aşırı uca kaymalarına neden oldu. Bu edebiyatı ve aynı zamanda başta Osmanlı Devleti olmak üzere İslam devletlerini ve dolayısıyla da yüzyıllardır onların temelini oluşturan kültürleri yüceltmek misyonunu yüklediler. Bu edebiyatı oluşturan tüm unsurları sadece bu kül-

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Şah Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.4.8.D0089

türlerde üretilen, yegâne, biricik, eşi benzeri olmayan eserler olarak algıladıklarında veya algılattıklarında bu edebiyatın yüceliğini ortaya koyacaklarını sandılar. Sözü edilen bu zihniyetle yazılmış olan eslere baktığınızda ve örneğin klasik edebiyatın en önemli unsurlarından biri sayılan “aruz” vezninin ne olduğunu, nereden geldiğini bu eserlerden öğrenmeye kalktığınızda aruz vezninin Fars edebiyatı aracılığıyla Türk edebiyatına geçtiğini, Arap edebiyatının bir özelliği olduğunu görürsünüz ama bunun ötesine gidemezsiniz. Çünkü Antik Çağ edebiyatlarında da benzer ölçülerin kullanıldığından veya Batı edebiyatındaki pek çok eserde bile buna benzer bazı örneklerin görülebileceğinden pek bahsedilmez. Türk edebiyatı araştırmalarına yönelik bu tek boyutlu yaklaşımın sebebi yukarıda da belirtilmeye çalışıldığı üzere çeşitli ideolojik takıntılar nedeniyle Türk olmayan ya da kökeni doğrudan İslam’a dayanmayan her şeyden uzak durma ve bahsini etmeme güdüsü olduğu kadar klasik Türk edebiyatı alanında çalışan akademisyenlerin bir başka edebiyatı tanımak veya tanıtmak konusundaki ilgisizlikleri veya başka bir edebiyata nüfuz edebilecek donanıma sahip olmayışlarıdır. Son dönemde Türkiye’deki akademisyenlerin büyük çoğunluğu arasında “Türkolojinin dili Türkçedir.” mottosunun hâkim görüş hâline geldiği göz önünde bulundurulursa bu zihniyete sahip kişileri Türkoloji araştırmaları için Arapça ve Farsçanın yanında Yunanca, Ermenice, Hırvatça, Macarca ve bunlar gibi Osmanlı Devleti’nin hâkim olduğu veya olmadığı yerlerde konuşulan Çince, Japonca, Moğolca, Rusça, Fince, Almanca, Latince gibi onlarca dilde üretilen eserleri takip edebilecek donanıma sahip uzmanların yetiştirilmesinin ne denli önemli olduğuna ikna etmek kolay olmayacaktır.

Büyük İskender’in Doğu’ya düzenlediği seferler sonucundaki Helenleştirme faaliyetleri, 8. yüzyılda Arap dünyasının Yunan eserleriyle tanışması ve yüzlerce yıl süren çeviri ameliyesi, Arapların Endülüs’te yüzyıllarca süren ikameti ve Haçlı Seferleri, Doğu-Batı dünyasındaki kültürel etkileşim döngüsünün en önemli dönüm noktalarını oluşturur. Bu bilindiğinde, Dede Korkut Masallarında veya Mevlana’nın Mesnevi’sindeki bazı hikâyelerde olduğu gibi pek çok Doğu mesnevisinin bazı Antik Çağ edebiyat eserlerinden ilham alınarak yazıldığı, Osmanlı edebiyatında kullanılan birtakım mazmunların kökeninin Yunan veya daha eski mitolojilere dayandığı bilgisi bizi şaşırtmayacaktır.

Bir edebiyatın gerçek değerinin anlaşılmasının yolu onun dünya edebiyatı içinde nereye yerleştiğinin ve onun ne kadar evrensel olduğunun tespit edilebilmesinde, benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konabilmesinde yatar. Bu edebiyatı sadece Türk-İslam dünyasının biricik ve eşsiz ürünleri olarak ortaya koymaya çalışmak, onu kendi içine kapalı, dünyayla ilişkisini kesmiş bir edebiyat hâline getirir; yüceltmek şöyle dursun zayıflamasına ve tedricen yok olmasına neden olur. Bugün bilinen bir gerçektir ki hiçbir edebî metin tamamen orijinal değildir. Eserlerdeki *metinlerarasılık* ne oranda ortaya konulursa kültürel zenginlik de o oranda ortaya çıkar.

Berat Açıl’ın *Klasik Türk Edebiyatında Alegori* adlı kitabı (Küre Yayınları, 2013), esas yazılma amacı bu olmasa da Türk edebiyatı araştırmalarına bu anlamda önemli katkıda bulunan bir araştırmadır. Eser Türk edebiyatıyla ilgili bir konuyu dar bir çerçevede değil, dünya edebiyatı ürünleriyle karşılaştırarak daha geniş bir perspektiften algılamamızı sağlıyor. Hatta belki de yazarın aslında alegorinin Türkçedeki karşılığını “temsili istiare” (s. 104) olarak saptamasına rağmen yine de alegori sözcüğünü kullanması bile dünya edebiyatlarıyla ortak bir terminoloji kullanma arzusundan kaynaklanıyor olabilir.

19. yüzyılın başlarından itibaren Fransız edebiyatından *Le Roman de la Rose*, İngiliz edebiyatından *The Faerie Queene* ve *The Pilgrim's Progress* gibi eserlerle yazarın İslami edebiyatlar olarak tanımladığı edebiyatlara ait Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçe eserleri karşılaştırması bu anlamda çok önemlidir. Ancak "Alegorik eserler; estetik ve paradigmatik uygunluktan dolayı Arap, Fars ve Osmanlı edebiyatlarında daha fazla revaç bulmuştur." (s. 183) ifadesiyle sayıca bir üstünlükten bahsediliyorsa bu hususa biraz daha temkinli yaklaşmak doğru olacaktır. "Batı" alegorileri diye bahsedilen Grek, Latin ve Orta Çağ Avrupası alegorik eserleriyle ilgili olarak böylesi bir karşılaştırmayı yapabilmek çok daha detaylı bir okumayı gerektirir. Oysaki örneğin Orta Çağ alegorileri için esas alınan, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz, Fransız ve İngiliz olmak üzere sadece iki edebiyata ait olan üç eser hiç şüphesiz "Batı" edebiyatının temsilcileri olmaktan çok uzaktır. Ayrıca kitapta, Orta Çağ alt başlığı kapsamında ele alınan konular için sadece İngilizce araştırmalar kullanılmıştır ve bunlar da başlıklarından anlaşıldığı üzere (*The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition* (Lewis), *Allegorical Imagery: Some Medieval Books and Their Posterity* (Tuve)) belli bir edebiyatın alegorik eserleri hakkında tam bir döküm vermek kaygısı gütmeyen eserlerdir. Batı edebiyatında alegorik eserlerin geniş bir listesine ancak ve ancak "(İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, İspanyol, Hollanda, İsveç, Norveç vs.) Edebiyatında Alegori" şeklinde başlıklandırılabilir monografileri taramak suretiyle ulaşabiliriz. Bu örnekler doğrultusunda, *Klasik Türk Edebiyatında Alegori* başlığını taşıyan bir kitapta, yazarının uzmanlık alanının da bu olduğu göz önünde bulundurularak, kastedilen dönemdeki alegorik eserlerin tam bir listesinin verilmesini bekleyebiliriz. Ancak burada bile "Türkçe alegorik eserlerin envanterini çıkarma ihtiyacı kendini hissettirmektedir." diyen yazarın tam bir envanter ile ortaya çıkma iddiası bulunmamakta ve Türkçedeki tüm alegorik eserlerin değil "alegorik olduğu iddia edilen eserlerin tümü (vurgu benim)"nın "tahlil edilip İslami edebiyatlarda alegorinin serencamı"nın ortaya konmaya çalışıldığından bahsedilmektedir (s. 21).

Benzer şekilde "İslami edebiyatlar içinde en çok alegorik eser Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır." (s. 20, 39) ifadesi de dikkatli kullanılmalı. Örneğin Urduca Alegorik Eserler altbaşlıklı bölümde sadece Vechi'nin (ö. 1656'dan sonra) *Sab Ras* adlı mensur eserinden bahsedilir ki bu da Fettahî'nin (ö. 852/1448-49) Farsça *Hüsn ü Dil* adlı eserinin Urducaya bir tercümesinden ibarettir ve hatta eksiktir (Urducadaki ilk mensur eser olduğu belirtilen *Sab Ras*'i Zevki'nin "nesre çektiği" bilgisi muhtemelen "nazma çektiği" şeklinde düzeltilmesi gereken bir yazım hatasına benziyor). İki farklı yazara ait *A History of Urdu Literature* adını taşıyan eserlere ek olarak *Later Moghuls and Urdu Literature* başlığını taşıyan kitap, bu bölümün yazılması için kullanılmış kaynaklardır. Başlıkları itibarıyla genel edebiyat bilgisi verdiklerine şüphe olmayan bu eserlerin Urdu edebiyatına ait eksiksiz bir alegorik eserler listesi vermek gibi bir iddiası olmasa gerek. Dolayısıyla Urdu edebiyatındaki alegorik eserlerin sadece bu bir eserle sınırlı olmadığını düşünmek daha temkinli bir davranış olacaktır. Ayrıca yazar da bu bahsedilen eserin orijinalini görmediğini söylemekte ve bu eserin alegorik bir eser olduğu varsayımını eseri gören diğer araştırmacıardan nakletmektedir (s. 37-38).

Alegoriyle ilgili pek çok kavram, bugüne kadarki araştırmalarda tam olarak ne olduğu bilinmeden, birbirinin yerine geliş güzel kullanılmış. Oysa bu kitapta istiare, mecaz, remz, eğretileme, alegori, simge, metafor, sembol vb. birbirine karıştırılabilecek kavramların tanımlarının yapılmasına ve aradaki nüansların açıklanmasına çalışılmaktadır. Yazarın ifa-

desiyle kitabın yazılma amacı, "Daha önce tanımlanmamış bir anlatım biçimini incelemek olduğu için genellemeler yapmak yerine alegorinin tanımını yapmaya çalışmak ve bunu da bir eser üzerinde detaylı bir incelemeyle göstermektir." (s. 20). Bu kastedilen detaylı inceleme Muhyi-i Gülşeni'nin (ö. 1578) *Hüsn ü Dil* adlı eseri üzerinde yapılmaktadır.

Kitabın farklı sayfalarında tekrar edilen ifadelere göre bir eserin alegorik addedilmesi için o eserde şu özelliklerin bulunması gerekir: Teşhis, iç çatışma, arayış, çokanlamlılık, metinlerarasılık, zamansal ve mekânsal müphemiyet, tenasüp, çoğunlukla yazarın/şairin eserin sonunda eserin alegorisini açıklaması, eserin tek bir hikâyeden oluşması ve alegorinin tüm eser boyunca kesintisiz devam etmesidir (s. 22, 133, 140).

Alegoriyle ilgili temel kavramlara değinilen ve kitaptaki bölümlerde esas olarak neden bahsedileceği konusunda bilgi veren 4-5 sayfalık bir "Giriş" ile başlayan kitap 3 ana bölümden oluşmaktadır:

- I. *Klasik İslami Edebiyatlarda Alegorik Eserler*: Bu bölüm, yazarın İslami edebiyatlar olarak tanımladığı Arap, Fars, Urdu ve Türk edebiyatlarında alegorik eserler olarak tanımlanmış eserlerin içeriklerinin tanıtılması ve bunların alegorik eserler olup olmadığının belirlenmesini içermektedir. Kitabın omurgasını oluşturan ve en fazla yer ayrılan Türkçe Alegorik Eserler altbölümü de buradadır.
- II. *Alegori*: Alegoriyle ilgili tüm kavramların tanımlanmasıyla ilgili teorik bilgileri, alegorinin tarihsel gelişimini ve alegorik anlatımın temel özelliklerini içerir. Antik Yunan, Latin ve Orta Çağ edebiyatlarına ait örnekler de yine bu bölümde yer alırlar.
- III. *Hüsn ü Dil ve Alegori*: Kitabın başından bu yana anlatılan alegori unsurlarının Muhyi-i Gülşeni'ye ait bir 16. yüzyıl mensur eserine uygulandığı bölümdür. Bu eserin neden alegorik olduğu delillendirilmeye çalışılırken bir yandan da metaforların klasik edebiyattaki karşılıkları verilmekte ve farklı anlam katmanları açıklanmaktadır.

Kavram tartışmalarının yapıldığı kitaplarda, genellikle, kavramsal olandan somuta, genelden özele doğru bir sıralama izlenir. Bu da incelediğimiz kitapta I. Bölüm'de anlatılanların II. Bölüm'de verilmesi anlamına gelir. Ancak bu çalışmada yazar böyle yapmıyor ve okuru belki hiç aşına olmadığı bir kavramlar kargaşasında boğmak yerine doğrudan malzemenin içine atıyor. Böylece hem hangi malzemeyle muhatap olunduğu okurun kafasında somut bir şekilde beliriyor hem de örnekler aracılığıyla adım adım tanımaya başladığı terimler sayesinde bilgilerin netleşmesi mümkün oluyor. Bu bölüm bittiğinde artık kafanızda alegoriyle ilgili bir şeyler belirmeye başlıyor ve II. Bölüm'de yer alan yaklaşık on sayfalık "Kavramsal Çerçeve: Alegori ve İlgili Kavramlar" alt başlığında kavramlara dair tanımlar verildiğinde ne anlatılmak istendiğini daha rahat algılar hâle geliyorsunuz. III. Bölüm'de ise buraya kadar bahsedilenlerin detaylı olarak bir Türkçe eser üzerinde uygulanışını ve bu edebiyat geleneğine has şerhlerle anlatımın farklı katmanlarını keşfetmeye başlıyorsunuz. Kitapta anlatılanların bir nevi özeti olan "Sonuç" bölümünü ilk önce okumak da kavramlara daha kolay nüfuz edebilmenin bir yolu olabilir ve kafa karışıklığını önleyebilir.

Yazar, birtakım Türkçe kitap ve makalelerde alegori üzerine yorumların yapıldığı çalışmalardan faydalansa da II. Bölüm'deki kavram tartışmalarını daha çok alegori üzerine İngilizce yazılmış monografiler üzerinden yapıyor. Elimizdeki kitap alegori üzerine Türkçede yazılmış ilk monografi olduğundan, yazar kavramların Türkçedeki karşılıklarının doğru yerleşmesi

için titizlik göstermiş ve kullandığı çalışmalardaki alıntılarını aynen dipnotta okura sunmuştur. Kavramlar hakkında yazılmış eserlerden yapılan çevirilerde Türkçe karşılığın yabancı dilde hangi kelime yerine kullanıldığının belirtilmesi elzemdir. Aksi takdirde zaten karışıklık yaratacak bir mevzunun çevirmenin seçtiği ve belki de pek isabetli olmayan kelimelerle daha da karışık hâle gelmesi işten bile değildir. Fakat yine de, çok basit İngilizce cümlelerde alıntı tümüyle verilmeyip sadece metnin içinde Türkçesi verilen kavramın yanına parantez içinde orijinali verilebilirdi.

İngilizce eserler üzerinden okuma yapmak yazarı bazen yanlış kullanımlara götürebiliyor. Örneğin Türkçedeki karşılığı Homeros olan Grek edebiyatı yazarının İngilizcedeki karşılığı olan Homer şeklinde verilmesi, yine bazı Yunan ve Latin edebiyat eserlerinin [Apuleius'a ait *Golden Ass* (s. 112), Platon'a ait *The Symposium*, *The Republic* (s. 109) vb.] bu dillerdeki orijinal isimleri veya Türkçe çevirileri yerine İngilizce karşılıklarının verilmesi kitapta değiştirilmesi uygun olan hususlardır.

Sonuç olarak *Klasik Türk Edebiyatında Alegori, Gül ü Bülbül*'ü okurken *Le Roman de la Rose*'u da aklımıza getiren, *Gül ü Nevruz*'da Müslüman kahramanların hac yolculuğunu takip ederken *The Pilgrim's Progress*'in Hristiyan hacılarının yanı başınızdan geçtiği, aşkları uğruna uzun yolculukları ve savaşları göze alan şehzadelerin, *troubadour*ların ve şövalyelerin cirit attığı ve bu yönüyle de alegorik eserlerin önemli unsurlarından biri olan metinlerarasılığı vurgulayan renkli ve bilgilendirici bir kitap olmuş. Bu bakımdan yazar ve bu önemli eseri basan yayınevi teşekkürü fazlasıyla hak etmektedir.